

Salkan Užičanin

Filozofski fakultet Univerziteta u Tuzli
salkan.uzicanin@gmail.com

**PRIVREDNE VEZE
BOSNE I HERCEGOVINE I SUSJEDA
U KRALJEVINI SRBA, HRVATA I SLOVENACA**

Apstrakt: Nakon Prvog svjetskog rata privredne veze koje je Bosna i Hercegovina imala prije ulaska u Kraljevinu SHS bile su pokidane, a normalna saradnja sa susjedima, koji su do ujedinjenja imali različita politička i privredna uređenja, usljed nesređenih političkih i privrednih prilika u zajedničkoj državi otežana. Povezivanje tih raznorodnih ekonomskih sistema u jednu privrednu cjelinu zbog niza problema odvijalo se sporo. Ipak, i pored svih teškoća, neposredno iza ujedinjenja, otpočelo se sa uspostavljanjem privrednih veza među susjedima. Najprije se krenulo sa trgovačkim i saobraćajnim, a potom i drugim poslovnim vezama. Međutim, ispostavilo se da su privredne veze samo sa susjedima nedovoljne, zbog čega su obnovljene i neke ranije, prvenstveno trgovačke, veze sa inostranstvom.

Ključne riječi: Bosna i Hercegovina, Kraljevina SHS, privredne veze, susjedi, inostranstvo, izvoz, uvoz, trgovina, saobraćaj, finansije, privreda

Abstract: After the First World War economic ties which Bosnia and Herzegovina had prior to entering the Kingdom of SHS were broken and normal cooperation with neighbours, which had had various political and economic orders before the unification, very difficult, due to unstable political and economic conditions within the common state. Linking these disparate economic systems into a single economic entity for a number of problems occurred slowly. However, despite all the difficulties, immediately after the unification, there began the establishment of economic relations between neighbours. First it was started with trade and traffic, and then and other business relationships. However, it turned out that the economic ties only with neighbours were insufficient, due to which some earlier, primarily trade relations with foreign countries were renewed.

Keywords: Bosnia and Herzegovina, Kingdom of SHS, economic ties, neighbours, foreign countries, export, import, trade, traffic, finance, economy

Prvi svjetski rat izazvao je širom Evrope velika pomjeranja, kako u političkom tako i u društveno-ekonomskom pogledu. Rat je iz osnova izmijenio ekonomski i privredni život u Bosni i Hercegovini.¹ Proizvodnja, većim dijelom apsorbovana za podmirenje ratnih potreba, bila je nedovoljna da pokrije potrebe stanovništva svim ostalim artiklima. Zalihe su se danomice smanjivale, a za pojedine artikle vladala je velika potražnja.² Ratna agrarna proizvodnja iz godine u godinu bilježila je pad prinosa, pa su vlasti imale veliki problem kako prehraniti stanovništvo. Nedostatak žita se iz niza razloga nije mogao nabaviti sa strane, zbog čega je u zemlji došlo do težih nestašica hrane.³ Život je, usljed ratnih stega, dnevnih poskupljenja i sve veće nestašice najnužnijih namirnica, iz dana u dan postojao sve teži, a stanovništvo se borilo da preživi.⁴ Otežan uvoz i nestašica robe doveli su i do nekontroliranog rasta cijena, koje su vlasti raznim mjerama pokušavale ograničiti.⁵ Rast cijena i nemilosrdna rekvizija na svim privrednim poljima tokom rata, opustošili su i seosku i gradsku privredu.⁶

¹ Opširnije o privrednim prilikama u Bosni i Hercegovini za vrijeme Prvog svjetskog rata vidi u: Salkan Užičanin, Privredne prilike u Bosni i Hercegovini tokom Prvog svjetskog rata, *Historijska misao*, god. II, br. 2, Tuzla 2016, 69–95.

² Arhiv Bosne i Hercegovine Sarajevo (ABH), Fond: Trgovinska komora Narodne Republike Bosne i Hercegovine (FTOK), K–11, omot br. 9. *Привреде прилике у Босни и Херцеговини*.

³ Bosna i Hercegovina u ratu. (Službeni podatci), *Glas slobode*, VIII, br. 32, Sarajevo 24. 4. 1918, 1.

⁴ Grupa autora, *Istorija Saveza komunista Bosne i Hercegovine*, Knj. 1, Sarajevo 1990, 64–65.

⁵ Naredba Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu od 12. oktobra 1914. kojom se zabranjuje izvoz i prevoz neke robe, *Glasnik zakona i naredaba za Bosnu i Hercegovinu*, Godina 1914, Sarajevo 1914, 589; Grupa autora, *Istorija Saveza komunista Bosne i Hercegovine*, 65.

⁶ *Izvyestaj o radu trgovačke i obrtničke komore za Bosnu i Hercegovinu od 1. juna do 31. decembra 1914*, Sarajevo 1915, 25.

Ratna kataklizma skoro u potpunosti je zaustavila bosansko-hercegovačku eksportnu trgovinu. Austro-Ugarska je tokom rata bila izolirana sa svih strana, zbog čega se bosanskohercegovački vanjski trgovinski saobraćaj vršio jedino u okvirima Monarhije, te manjim dijelom sa Njemačkom i Rumunijom.⁷ Samo male količine izvoza ostvarivale su rudarska, drvena, hemijska i metalna, dok su sve druge industrijske grane bile upućene na podmirivanje potreba vojske i domaćeg stanovništva.⁸ Kako je rat odmicao promet i izvoz robe je ograničavan, a trgovinski bilans bivao sve lošiji.⁹

Nakon rata 1. 12. 1918. godine Bosna i Hercegovina je ušla u sastav novoformirane Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (Kraljevina SHS).¹⁰ Ujedinjenje u zajedničku državu iznjedrilo je velike promjene koje su se, između ostalog, ogledale i u uobličavanju novog političkog i privrednog područja. Prirodno je bilo da kao jedna politička cjelina novoformirana država bude i jedna privredna zajednica.¹¹ Međutim, nesređene poslijeratne političke i privredne prilike u zemlji onemogućavale su normalnu privrednu saradnju među jugoslavenskim narodima, koji su do ujedinjenja imali različita politička i privredna uređenja. Uz to, jugoslavenske pokrajine su u zajedničku državu ušle sa različitim nivoima ekonomskog razvitka.

⁷ Spoljašnja trgovina Bosne i Hercegovine, *Bosanski Lloyd*, II, br. 1, Sarajevo 1. 1. 1920, 8; Kosier St. Ljubomir, *Jugoslovenska privreda. Deo prvi: Bochna u Hercegovina*, Beograd-Zagreb 1928, 114.

⁸ Salkan Užičanin, Industrija u Bosni i Hercegovini u vrijeme Prvog svjetskog rata, *Glasnik arhivâ i arhivističkog udruženja Bosne i Hercegovine*, XLIII/2013, br. 43, Sarajevo 2013, 249–265.

⁹ Naredba Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu od 12. oktobra 1914. kojom se zabranjuje izvoz i prevoz neke robe, *Glasnik zakona i naredaba za Bosnu i Hercegovinu*, Godina 1914, Sarajevo 1914, 511–516.

¹⁰ Službeni naziv novoformirane države bio je Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca sve do proglašenja Vidovdanskog ustava 28. 6. 1921. godine, kada je država dobila novi naziv Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca. U ovom radu će se radi jednoobraznosti koristiti Kraljevina SHS.

¹¹ Narodna ishrana, *Glas slobode*, IX, br. 28, Sarajevo 5. februara 1919, 1.

Sjeverozapadni dijelovi novoformirane države bili su industrijski i finansijski daleko razvijeniji od drugih. Bosna i Hercegovina i Srbija zaostajale su za njima, dok su ostali dijelovi zemlje bili neuporedivo slabije razvijeni.¹² Ratna stradanja i razaranja također su bila različita. Najviše je stradala Srbija i južni dijelovi zemlje, a nešto slabije Bosna i Hercegovina. Hrvatska i Slovenija bile su pošteđene ratnih razaranja.

Izjednačavanje i preobražaj raznorodnih sistema u jedinstven upravni sistem zemlje nije davalo željene rezultate, jer je nastavljao da živi raniji regionalni i partikularistički duh koji se razilazio sa proklamovanim centralizmom. Konstituisanje države išlo je sporo, usljed dijametralno suprotnih pogleda na državno uređenje. Ipak, političko ustrojstvo nove države išlo je puno brže od ekonomskog. U relativno kratkom vremenskom periodu formirane su državne institucije i donijet Ustav (28. 6. 1921), ali nije uspostavljen stabilan ekonomski poredak. Privredni razvoj zemlje odvijao se spontano pod djejtvom ekonomskih zakonitosti i bez podsticaja vlade.¹³

Novoformiranu državu pritiskali su brojni ekonomski problemi poput: problema ishrane i snabdijevanja, izgradnje i obnove

¹² Prilikom posjete Sloveniji 1921. godine, dok je obavljao funkciju Ministra trgovine i industrije Kraljevine SHS, Mehmed Spaho u jednom intervjuu izjavio je da su „Slovenci na polju industrije mnogo napredniji od svih ostalih, i da je ta zemlja napredniji kraj (...) države.“ (Др. Спахо о индустријском напретку Словеније, *Narodno jedinstvo*, IV, br. 181, Sarajevo 5. septembra 1921, 2).

¹³ Odsustvo smišljene državne privredne politike najbolje se uočava u nedostatku izvjesnih zakona vezanih za najvažnije privredne grane. Tako npr. nije bilo jedinstvenog rudarskog zakona na nivou cijele države, iako je rudarstvo predstavljalo jednu od glavnih grana privrede na kojoj su se zasnivale mnoge druge industrijske djelatnosti. Nije postojao ni komentar carinske tarife koji je bio neophodan za sprovođenje jedne sigurne privredne, trgovačke i industrijske politike. Skoro deset godina trebalo je da željeznički saobraćaj u Kraljevini SHS dobije prvu jedinstvenu saobraćajnu tarifu, a trinaest da se donese jedinstveni Zakon o radnjama. (Драган Милићевић, Југословенско питање и југословенска индустрија, *Српски књижевни гласник*, Књ. LXI, бр. 8, Београд 16. децембар 1940, 605–607). Опširnije о улози државе у привреди Кралевине SHS види у: Драган, Алексић, *Држава и привреда у Краљевини СХС*, Београд 2010.

porušenih dijelova države, rekonstrukcije i obnove saobraćaja (prvenstveno željeznica i voznog parka), rješavanja finansijskog problema (valutno pitanje), teškoće oko konstituisanja zajedničkog tržišta i slobodne trgovine, pitanja ratne štete, problema reparacija, agrarnog pitanja, likvidacije sekvestriranih dobara neprijateljskih podanika itd.¹⁴ U naslijeđenom pravnom mozaiku poseban problem državnoj administraciji predstavljalo je unificiranje privrednog zakonodavstva, jer su u teritorijalnim cjelinama koje su do 1918. godine egzistirale u tri različite države još uvijek bili prisutni zasebni ekonomski ekskluziviteti. Između ostalog, u Kraljevini SHS važilo je šest carinskih zona, četiri različita željeznička sistema, tri bankarska sistema, sedam različitih zakonodavstava, nekoliko važećih poreskih sistema i valuta itd.

Na harmonizaciji tih raznorodnih privrednih sistema u funkcionalnu cjelinu radilo je nekoliko ministarstava, a najviše Ministarstvo trgovine i industrije, osnovano krajem 1918. godine.¹⁵ Kao savjetodavni organ pridodat mu je 1920. godine Privredni savjet, koji je na zahtjev ministra davao mišljenje i sačinjavao prijedloge po svim privrednim pitanjima. Međutim, umjesto uloge vrhovne državne institucije za sve probleme privrednog života u zemlji, Privredni savjet bio je birokratska institucija u kojoj su privredne resore vodile nekompetentne ličnosti, uglavnom političari, koji su pripadali raznim političkim strankama i radili u njihovom interesu i interesu sredina iz kojih su dolazili.¹⁶ To im je djelimično

¹⁴ Branko Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918–1988*, Beograd 1988, 52–53.

¹⁵ Ministarstvo trgovine i industrije bilo je dužno “starati se o spoljašnjoj i unutrašnjoj trgovini, industriji i zanatstvu, o kreditu za privredne ciljeve uopšte, o osiguranju života i imanja i nastavi po svim granama trgovine, zanatstva i industrije“. (Smiljana Đurović, *Državna intervencija u industriji Jugoslavije (1918–1941)*, Beograd 1986, 18, 64–65).

¹⁶ „Žalosna [je] činjenica da naša državna uprava ne posmatra jednako sve pokrajine naše države i da se u relativno jednakoj mjeri ne brine za njihove potrebe. Bosna i Hercegovina osjećaju najjače posljedice te partikularističke politike“, pisala je sarajevska *Večernja pošta* 1922, inače režimu naklonjen list.

bilo omogućeno Ustavom, koji je lakonski, potpuno neodređeno, definirao nadležnosti i karakter Privrednog savjeta.¹⁷ Uzaludna su bila nastojanja iz zapadnih pokrajina, da se zakonski utanače nadležnosti i ovlaštenja Privrednog savjeta, te da se prestane sa prilagođavanjem privrednog zakonodavstva interesima pojedinih dijelova zemlje.¹⁸

Privredne veze Bosne i Hercegovine, koje je imala prije ujedinjenja, na polju uvoza, izvoza, slobodnog kretanja radne snage i kapitala u novoj državi bile su prekinute. Slično je bilo i u drugim pokrajinama. Usljed nepostojanja državnog privrednog plana,¹⁹ pokrajinske privredne i poslovne organizacije, a naročito Trgovačko-obrtničke (Privredne) komore, samostalno stupaju u međusobne kontakte radi artikuliranja i usmjeravanja privredne djelatnosti te zaštite i unapređenja proizvodnje i trgovine. Komore su od 1923. godine održavale svoje redovne godišnje kongrese, na kojima su raspravljale o

(Zapostavljanje Bosne i Hercegovine, *Večernja pošta*, br. 323, Sarajevo 1. avgusta 1922, 2).

¹⁷ U članu 44. Vidovdanskoj ustava bilo je određeno da se „Za izradu socijalnog i privrednog zakonodavstva ustanovljava (...) Privredni Savet. Bliže odredbe o sastavu i nadležnosti njegovoj odrediti će se zakonom“. (*VI редовни годишњи конгрес привредних комора и организација Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца одржан на дане 8. и 9. септембра 1928. год. у Београду*, Београд 1928, 85).

¹⁸ Na konferenciji privrednih organizacija Kraljevine SHS, održanoj u Sarajevu 14. i 15. maja 1925. godine, usvojena je jednoglasna Rezolucija kojom je, između ostalog, traženo da Privredni savjet bude „pravi i neposredni predstavnik celokupne (...) narodne privrede, njenih potreba i želja i da (...) u najtešnjoj saradnji sa zakonodavnom i upravnom vlašću najaktivnije“ učestvuje „u izgradnji celokupnog (...) privrednog i socijalnog zakonodavstva“. (Arhiv Jugoslavije [AJ], Fond: Ministarstvo trgovine i industrije Kraljevine Jugoslavije [65], fascikla 22, jedinica opisa 167. Трговачка и обртничка комора за Босну и Херцеговину Министарству трговине и индустрије Београд, *Privredni savet*, бр. 3262/25, Сарајево 26. маја 1925; *VI редовни годишњи конгрес привредних комора*, 85–96).

¹⁹ Nijedna državna vlada do izbijanja velike ekonomske krize (1929) nije donijela privredni program „za regulisanje ekonomskog života koji bi privredu usmerio u željenom pravcu“. (Д. Алексић, *Држава и привреда у Краљевини СХС*, 16).

svim važnijim privrednim problemima u zemlji.²⁰ O rezultatima rada upoznavali su državnu vladu od koje su tražile rješavanje ključnih problema. Predstavke sa kongresa ticale su se izgradnje saobraćajnica i povezivanja svih dijelova zemlje, saobraćajnih tarifa, carina, ujednačavanja poreza, ravnomjerne raspodjele kredita i brojnih drugih privrednih pitanja.

Rješavanje privrednih problema na koje su ukazivali privrednici vlade su pristupale selektivno. Neki zahtjevi sa privrednih kongresa nisu uopće ni razmatrani, a rješavanje pojedinih pitanja trajalo je više godina, usljed čega su donešeni zakoni i uredbe dolazili tako kasno da je njihovo djestvo gubilo svoj cilj. Određena zakonska rješenja su po stupanju u život bila paralisana novim odredbama, tako da je privreda u stvarnosti ostajala tamo gdje je bila i ranije.²¹ Jedinstvenom saobraćajnom tarifom od 1. 10. 1925. godine npr. unificirani su propisi službe i obračuna na željeznici, ali su periodične izmjene i stvarno povećanje tarifa osujetile da privreda osjeti blagotvoran utjecaj unifikacije.²² Selektivan i neprincipijelan pristup rješavanju određenih pitanja izazivao je stalno nezadovoljstvo u zemlji.²³

²⁰ Do kraja 1929. godine održano je sedam Privrednih kongresa.

²¹ *VI редовни годишњи конгрес привредних комора*, 99.

²² Na ekonomičan rad željezare u Zenici velikog utjecaja imali su visoke prevozne tarife, koje su uvećavale proizvodne troškove. Stanje se dodatno pogoršalo unificiranjem željezničkih tarifa i stupanjem na snagu 1. 10. 1925. godine novog „Pravilnika o računanju pristojbi za dostavu vagona na industrijske kolosijeke privatne svojine”. Po starom pravilniku željezara je plaćala za dostavu na industrijski kolosijek njene svojine 10 dinara po vagonu, a po novom 35 dinara, tj. 25 dinara više. Ako se uzme u obzir činjenica da je godišnji promet po industrijskom kolosijeku željezare iznosio preko 5.000 vagona, onda je jasno, da je novom tarifom preduzeće imalo povećanje transportnih troškova samo po ovom osnovu za 125.000 dinara godišnje. (Arhiv srednjobosanskog kantona Travnik (ASBK), Fond: Željezara Zenica (FŽZ), Skupština 1925. Željezara u Zenici Ministarstvu saobraćaja Beograd, Zenica 29. januara 1926).

²³ Zagrebačka Komora nije učestovala na šestom Privrednom kongresu 1928. godine. Svoj izostanak motivirala je obrazlaženjem da „želje i žalbe privrednika

Napori državne administracije da udovolje zahtjevima privrednih kongresa, kao najvišeg i najpozvanijeg privrednog foruma, bili su nedovoljni i nisu ispunili njihova očekivanja. Prema mišljenju privrednika, iznijetom krajem 1928. godine, to je bila posljedica velikih unutarnjih problema, „a na prvom mestu problem brzog donošenja svih potrebnih zakona koji se odnose na privredu a koji su u drugim zemljama već odavno sprovedeni i u život, problem uprošćavanja i pojeftinjavanja administracije, problem ubrzavanja njenoga rada, problem depolitizacije činovničkog kadra, problem odstranjivanja štetnog plemenskog i partizanskog uticaja na vršenju zvanične dužnosti i problem suzbijanja korupcije još su jednako otvoreni. Bez njihovog temeljnog rešenja ne može se zamisliti i ostvariti program zdrave, jake i dugotrajne politike (...) i ne može biti napretka za (...) Državu“.²⁴ Sporo modeliranje ekonomskog sistema, političke i nacionalne konfrontacije, heterogeno zakonodavstvo i druge privredne i društvene različitosti jugoslavenskog društva, onemogućavali su brzo privredno povezivanje i oporavak zemlje. Prostor Kraljevine SHS, koji je bio politički integrisan u zajedničkim granicama sa jedinstvenim pravnim sistemom i monetom, do kraja svog postojanja zadržao je privredno šarenilo i nehomogen karakter.²⁵

Svršetak rata i ulazak u novoformiranu Kraljevinu SHS zatekao je stanovništvo Bosne i Hercegovine u potpunoj iscrpljenosti. U zemlji je vladala velika nestašica i glad, tako da je trebalo uvoziti ogromne količine životnih namirnica. Općenito

njenog područja ne nailaze ni na kakav odziv na strani merodavnih krugova”. Predstavnici Sarajevske komore pak, iznijeli su stajalište da je sistematsko zapostavljanje privrednih interesa od strane mjerodavnih faktora bilo naizraženije u Bosni i Hercegovini, i da su oni prisustvovali kongresu samo zato da se njihovom odsustvu ne bi pripisali „kakovi politički motivi”. (*VI редовни годишњи конгрес привредних комора*, 99).

²⁴ *VI редовни годишњи конгрес привредних комора*, 25.

²⁵ „Gotovo do kraja postojanja prve jugoslovenske države različite oblasti su imale prepoznatljiva svojstva država u čijem su se sastavu prethodno nalazile.“ (Д. Алексић, *Држава и привреда у Краљевини СХС*, 15–16).

postojala je velika potreba za artiklima svih vrsta, jer su robne rezerve bile iscrpljene.²⁶ Međutim, iako su sa ujedinjenjem bili stvoreni uvjeti za funkcioniranje zajedničkog jugoslavenskog tržišta, ipak, unutrašnja trgovina bila je skućena brojnim ograničenjima.²⁷ Naročito su partikularističke težnje pokrajinskih vlasti, koje su nastojale održati privredni separatizam, pojačavale teškoće u unutarnjoj razmjeni.²⁸

Prve trgovinske mjere i glavna preokupacija bosansko-hercegovačkih vlasti u poslijeratnom periodu bile su usmjerene na nabavku i dopremanje hrane.²⁹ Iscrpljeno i ojađeno stanovništvo u Bosni i Hercegovini dočekivalo je sa zebnjom zimu 1918. godine. Na informacije o dopremi hrane iz Antantinih zemalja brodovima reagiralo je oduševljeno, ali i sa velikom rezervom u pogledu dopreme.³⁰ „Pa kad ti espasi i počnu da stižu ovamo, oni će dolaziti tek u malim i sitnim transportima; ono što dogje pašće kao kap vode na usijano željezo. Naše uskotračne pruge moći će nam vrlo slabo poslužiti u tome da se svi oni espasi koji se nagomilavaju (...) u našim lukama, prevezu brzo u sve predjele izgladnjele naše

²⁶ АВН, FТОК, К-11, omot br. 9. *Привреде прилике у Босни и Херцеговини*. „U životnim namirnicama je danas najveća oskudica. Do njih se dogje vrlo teško i nema ih uopšte, danas, u dovoljnoj mjeri za one koji ih traže“. (Slobodna trgovina, *Glas slobode*, VIII, br. 94, Sarajevo 30. Novembra 1918, 1).

²⁷ Uklonimo nedostatke, *Jugoslavenski Lloyd (Hrvatski Lloyd)*, XI, br. 47, Zagreb 4. lipnja 1919, 1.

²⁸ Narodna ishrana, *Glas slobode*, IX, br. 28, Sarajevo 5. februara 1919, 1.

²⁹ U Foči je zbog nestašice hrane stanovništvo javno protestovalo pred kotarskim uredom. „Obzirom na nesnosno prehranbeno pitanje našega grada, koji je ratom potpuno stradao, našem gradu prijete glad koja se počela uveliko osjećati“. Telegramom su od Ministarstva ishrane tražili dopremanje brašna u dovoljnim količinama i po odgovarajućim cijenama. (Iz Foče, *Glas slobode*, X, br. 3, Sarajevo 5. januara 1920, 3).

³⁰ Izvještaj o radu Narodnog vijeća iz XX. sjednice Glavnog odbora N. V. za B. i H. od 11. decembra 1918, *Glas slobode*, VIII, br. 99, Sarajevo 18. decembra 1918, 2.

zemlje”.³¹ Vlasti su se borile da nabave dovoljne količine hrane na raznim stranama. Za razliku od Bosne i Hercegovine, u Banatu, Bačkoj, Srijemu i Slavoniji hrane je bilo u izobilju i po umjerenim cijenama. Međutim, pokrajinske vlasti zabranjivale su da se namirnice izvoze, pa se u javnosti sve otvorenije govorilo da u državi još uvijek postoje stare državne granice. Od centralnih organa vlasti traženo je da se „puno jedinstvo“ države osjeti i u ravnopravnoj podjeli hrane.³² Da apsurd bude veći, izvoznice za hranu, bez naročitih problema, dobijala su lica koja su je izvozila u inostranstvo.

Nadležnosti koje su imale tadašnje pokrajinske vlasti omogućavale su im da izvjesno vrijeme zadrže privredni „separatizam“. Pokrajine su se ponašale kao posebne države, sprječavale su slobodnu trgovinu i izvoz robe preko svojih granica. Zemaljska vlada Bosne i Hercegovine vodila je početkom 1919. godine prave „međunarodne“ pregovore sa narodnim vlastima u Vojvodini oko nabavke hrane. Slični pregovori vođeni su i oko izvoza bosanske soli.³³ Trgovački poslovi među pokrajinama obavljani su uglavnom sistemom kompenzacije. Vagoni brašna koji su dolazili iz Vojvodine plaćani su odgovarajućom količinom soli, građe ili ogrjevnog drveta. Kasnije je, do uspostave slobodne

³¹ Slobodna trgovina, *Glas slobode*, VIII, br. 94, Sarajevo 30. novembra 1918, 1.

³² Озбиљна опомена, *Glas slobode*, IX, br. 15, Sarajevo 21. januara 1919, 1.

³³ Nakon ujedinjenja „svaka se pojedina oblast odmah ogradila kineskim zidom od drugih krajeva svoje Otadžbine, i zabranjujući izvoz i slobodnu trgovinu, ustanovila je svoju 'oblasnu carinu'. Otuda je došlo da je u pojedinim krajevima bilo hrane u izobilju i na pretek, pa se čak taj dragoceni suvišak krijumčarski ili pomoću raznih dozvola izvezio u Mađarsku i Austriju, dok su drugi krajevi formalno gladovali i čekali da im dođe prvi zalogaj hleba čak iz daleke Amerike. Da se iz Vojvodine izveze nešto žita ili masti u Hercegovinu ili u Dalmaciju, da se iz Ljubljane izveze nešto duvana u Zagreb, ili iz Bosne nešto soli u Hrvatsku uopšte, vodili su se formalni međunarodni pregovori, a zahtevale se kompenzacije u robi, pa ako se takve kompenzacije nisu mogle dobiti, onda su se suvišci radije izvozili u zemlje naših dindušmana”. (Aleksandar R. Miletić, *Unutrašnja trgovina u Kraljevini SHS 1919. godine, Tokovi istorije*, Časopis Instituta za noviju istoriju Srbije, br. 3–4, Beograd 2004, 13).

trgovine, od centralnih vlasti u Beogradu tražena dozvola za slobodnu kupovinu hrane u Bačkoj, Banatu i Baranji. Vlada je uglavnom odobravale zahtjeve, a najviše se kupovalo brašno, pšenica, mast, krompir, grah i dr.³⁴ Međutim, prevoz hrane do krajnjih konzumenata, zbog haotičnog stanja u saobraćaju, išao je otežano. I pokrajinske vlasti u Bosni i Hercegovini pravile su ograničenja kod izvoza ili uvoza pojedinih artikala. Najmarkantniji primjer je poslijeratna zabrana uvoza suhih šljiva iz drugih jugoslavenskih pokrajina, gdje su bile znatno jeftinije. Zabranu uvoza Zemaljska vlada pravdala je ranijim obavezama vlasti nastalim ugovorom sa Centralom šljiva, koje je ona morala izvršavati.³⁵

Privredni položaj novoformirane Kraljevine SHS, dakle, bio je slab, zbog haotičnog stanja u saobraćaju i nepovezanosti svih krajeva, te paralisnog bankarstva i platnog prometa u zemlji.³⁶ *Conditio sine qua non* za razvoj privrede bilo je rješavanje pitanja jedinstvenog platežnog sredstva, kao i ujednačavanje upotrebe željeznica i izgradnje jedinstvenog saobraćajnog sistema u zemlji. Uređenje valute, tj. utvrđivanje jedinstvenog platežnog i monetarnog sistema, bila je ustvari jedna od prvih vladinih ekonomskih mjera.³⁷ Međutim, uspostavljanje jedinstvene monete povlačilo je sa sobom niz problema, od kojih je najvažniji bila konverzija trenutno

³⁴ Nusret Šehić, *Bosna i Hercegovina 1918–1925. Privredni i politički razvoj*, Sarajevo 1991, 294–295.

³⁵ Narodna ishrana, *Glas slobode*, IX, br. 28, Sarajevo 5. februara 1919, 1.

³⁶ U Kraljevini SHS u upotrebi su bili srbijanski dinar, crnogorski perper, bugarski lev i austrougarska kruna. (Naš valutni problem, *Jugoslavenski Lloyd (Hrvatski Lloyd)*, XI, br. 24, Zagreb 22. 3. 1919, 1; Jozo Tomašević, *Novac i kredit*, Zagreb 1938, 153).

³⁷ Branko Petranović, Momčilo Zečević, *Jugoslavija 1918–1984*, Zbirka dokumenata, Beograd 1985, 253.

postojećih platežnih sredstava, a naročito austrougarske krune,³⁸ u novu jugoslavensku valutu.³⁹ Velike količine kruna bile su u opticaju u Kraljevini SHS, ali i u ostalim dijelovima bivše Austro-Ugarske monarhije.⁴⁰ Prvi korak državne vlasti ka unifikaciji novca, ali i sprečavanju uvoza kruna iz susjednih zemalja, bilo je njihovo obilježavanje žigom. Takva zaštita nije bila djelotvorna, jer je žigosanje lahko krivotvoreno, zbog čega je vlada uvela označavanje kruna markicom.⁴¹ Markiranje novčanica počelo je u novembru 1919. godine i trebalo se završiti u roku od dvije sedmice, ali je potrajalo do 11. januara 1920. godine. Da bi se obavilo bile su povučene sve krune iz upotrebe, a prilikom povratka u opticaj vlada je jednostrano povukla 20 % novačnica koje su date na obilježavanje. Obezvređivanje krune pojačala je i vladina mjera kojom je odlučeno da se razmjena krune u dinare obavi u omjeru 4:1, mada se u slobodnoj razmjeni odnos kretao 2:1.⁴² Posljedice proizašle konverzijom, naročito za posjednike krune, bile su teške i

³⁸ Opširnije o konverziji krune u jugoslavenski dinar vidi u: Boško Mijatović, Zamena austrijskih kruna za dinare 1920. godine, *Istorija 20. veka*, XXXII, br. 1, Beograd 2014, 27–50.

³⁹ ABH, FTOK, K–2. *Predstavka trgovačke i obrtničke komore u Sarajevu gospodinu Ministru finansija glede zakona o prezu na ratne dobitke*; Odluka kraljevske vlade o valutnom pitanju, *Bosanski Lloyd*, II, br. 4, Sarajevo 21. januara 1920, 1; Ministarska objava pred izmjenu novčanica, *Bosanski Lloyd*, II, br. 6, Sarajevo 5. februara 1920, 1; О финансијском програму нове владе, *Glas slobode*, Sarajevo 2. marta, 1920, 1; U čemu je hrvatski problem?, *Borba*, I, br. 5, Zagreb 23. marta 1922; J. Lakatoš, *Privredni almanah*, IX, 39; J. Tomašević, *Novac i kredit*, 152–159.

⁴⁰ Od ukupno 5.230.000.000 kruna koje su bile u opticaju u Kraljevini SHS, koristilo se: 1.949 miliona u Hrvatskoj, 163 u Dalmaciji, 512 u Bosni i Hercegovini, 1.669 u Vojvodini, 603 u Sloveniji, 421 u Srbiji i šest miliona u Crnoj Gori.

⁴¹ Neprilike u novčanom prometu, *Jugoslavenski Lloyd (Hrvatski Lloyd)*, XI, br. 98, Zagreb 15. studenoga 1919, 1.

⁴² B. Petranović, M. Zečević, *Jugoslavija 1918–1984*, 254.

izazvale su veliko nezadovoljstvo u zemlji.⁴³ Kruna se i nakon konverzije još dvije godine koristila kao platežno sredstvo, ali je kontrola kretanja novca bila uređena preko Narodne banke, koja je kao centralna novčana ustanova regulirala novčani opticaj i vršila zaštitu i jačanje državne valute.⁴⁴ Narodna banka izvršila je do kraja 1921. godine bez većih problema i likvidaciju cirkulacije preostalih stranih valuta u zemlji. Uvođenje jedinstvene monete olakšalo je trgovinu i promet u zemlji.

Novoformirana jugoslavenska država bila je zahvaćena jakom nacionalnom euforijom, zbog čega je nastojala pored nacionalne države formirati i nacionalnu privredu. Kako bi isključila učešće stranaca u privrednim tokovima zemlje, provela je nacionalizaciju privrednih subjekata u vlasništvu državljana ili društava zemalja koje su tokom Prvog svjetskog rata bile na neprijateljskoj strani.⁴⁵ Ali, nakon provedene nacionalizacije finansiranje bosansko-hercegovačke privrede bilo je otežano, jer je međunarodni kapital postao veoma nepovjerljiv pri ulaganju i kreditiranju.⁴⁶ Oslonjena na sitne asocijacije novčanih ustanova, bez međunarodnih veza i odgovarajuće podrške Narodne banke kao glavnog kreditora u

⁴³ “Vlada se nikada nije brinula da pomogne seljacima, što se vidi i iz toga, da je oduzela 5% novca i pretvorila 4 krune u jedan Dinar čime je narod silno oštećen”. (ABH, Fond Veliki župan Sarajevske oblasti (FVŽSO), opšta br. 4459/23; Pred rješenjem valutnog pitanja, *Jugoslavenski Lloyd (Hrvatski Lloyd)*, XI, br. 107, Zagreb 19. prosinca 1919, 1; Isplata zadržatih 20% kod zamjene kruna u hiljadarke sa lažnim markicama, *Босански Лојд*, III, бр. 42, Сарајево 19. октобра 1921, 1).

⁴⁴ Nakon ujedinjenja djelokrug Narodne banke Srbije *Zakonom* od 26. 1. 1920. proširio se na cijelu Kraljevinu SHS. (Joso Lakatoš, *Jugoslovenska privreda*, Zagreb 1933, 205; Иво Белин, Критика кредитне политике Народне банке, *Nova Evropa*, Knj. VIII, Zagreb 1923, 545).

⁴⁵ *Zbornik zakona i naredaba za Bosnu i Hercegovinu. Godina 1919*, Sarajevo 1920, 73–74.

⁴⁶ ABH, FТОК, K–4, omot br. 2. *Zapisnici XXXIII redovite plenarne sjednice od 1. IV 1924. god.*

zemlji, privreda je vapila za kreditom.⁴⁷ U situaciji hroničnog nedostatka novca, privrednici stupaju u bliže finansijske veze sa privatnim bankarskim sektorom iz susjedstva. Istina, bankarski krugovi iz Zagreba, Ljubljane i Beograda javljaju se na finansijskom tržištu Bosne i Hercegovine još u postupku nacionalizacije, kada preuzimaju u potpunosti ili djelimično vlasništvo nad kapitalom određenih banaka, industrijskih preduzeća i drugih privrednih dobara.⁴⁸ Međutim, učešće finansijskih krugova iz susjedstva u nacionalizaciji određenih privrednih subjekata u Bosni i Hercegovini, naišlo je na otvoreni partikularizam bosanskohercegovačke javnosti.⁴⁹ Posebno je kupovina nekoliko

⁴⁷ ABH, FTOK, K-3, omot br. 12. *Nekoliko pogleda na našu oskodicu novčanica. Ekspoze izložen u konferenciji banaka u Zagrebu, 23. oktobra 1923.*

⁴⁸ Dioničari u industrijskim preduzećima u Bosni i Hercegovini bile su Hrvatska sveopća kreditna banka iz Zagreba u Bosanskom d. d. za iskorištavanje drveta iz Banje Luke, Hrvatska eskontna banka, Zagreb u Bosanskom d. d. za elektrinu u Jajcu, Ljubljanska kreditna banka, podružnica Sarajevo, u preduzeću Jadran d. d. za željezne proizvode iz Sarajeva, Srpsko-Amerikanska banka iz Beograda u Sarajevskoj pivari i dr. (ABH, Fond: Ministarstvo trgovine i industrije Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca – Odjeljenje za Bosnu i Hercegovinu (FMTI), K-74, br. 1655/1925. *Zapisnik XXIII redovite glavne skupštine Dioničkog društva za preradjivanje i vrijedniju upotrebu poljoprivrednih proizvoda u Sarajevu*; ABH, FTOK, K-3, omot br. 4. Podružnica Ljubljanske kreditne banke u Sarajevu Trgovačka i obrtnička komora za Bosnu i Hercegovinu, Sarajevo 2. maja 1923; ABH, FMTI, K-69, br. 5438/1924; Дионичка пивара – Сарајево (Краљевски дворски добављачи), у: *Спомен књига. Десет година Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца*, Београд 1929, 132; Joso Lakatoš, Aco Despić, *Industrija Bosne i Hercegovine*, Zagreb 1924, 175; БОСНА дионичарско друштво за производњу дрвета и парна пилана у Бањој Луци, *Привреда*, II, бр. 56, Сарајево 4. 6. 1921, 1).

⁴⁹ Bosanskohercegovački privrednici tražili su da oni u prvom redu sudjeluju u nacionalizaciji, „a istom u koliko ne bi dostigao bosanski kapital“, da mogu sudjelovati novčani zavodi iz drugih pokrajina. (ABH, FTOK, K-2. *Zapisnik redovite XXVIII plenarne sjednice Trgovačke i obrtničke komore za Bosnu i Hercegovinu, držane 20. i 21. decembra 1920. u dvorani komore u Sarajevu*; ABH, FTOK, K-2. *Zapisnik redovne XXVII plen. sjednice od 23. VI 1920. (sa priložima)*. Kod nacionalizacije hemijske industrije Danica iz Bosanskog Broda privrednici iz Bosne i Hercegovine učestvovali su samo sa 5% udjela. Većina njenih dionica prešla je u ruke Tvornice hemijskih produkata iz Koprivnice (Hrvatska). (ABH, FMTI, K-79, dok. br. 3579/25. Ministarstvo trgovine i industrije

važnih preduzeća bez znanja bosanskohercegovačkih privrednih i finansijskih krugova izazvala oštru reakciju. O tome su vođene žučne rasprave i na sjednicama Trgovačko–obrtničke komore iz Sarajeva kao jedne od najvažnijih i najpozvanijih privrednih ustanova u pokrajini. Članovi komore izražavali su svoje nezadovoljstvo nacionalizacijom koju je državna vlada sprovodila bez znanja bosanskohercegovačkih vlasti, korporacija i banaka.⁵⁰ Protestima se pridružila i pokrajinska vlada koja je tražila da bude obaviještena prije donošenja odluke o nacionalizaciji nekog privrednog subjekta u pokrajini, što je bilo u skladu i sa pravnim propisima Ministarskog savjeta. Bosanskohercegovačkom kapitalu je, prema njenom mišljenju, trebalo davati prvenstvo otkupa prilikom nacionalizacije stranih preduzeća u Bosni i Hercegovini. „Time sigurno nije rečeno, da se isključuje kapital drugih pokrajina iz sudjelovanja u industriji naše zemlje. U razvitku industrije u našoj zemlji naći će taj kapital dovoljnu priliku sudjelovanja, ali kapitalisti drugih pokrajina ne mogu tražiti, da se njima prepuste sada postojeća preduzeća, a da našem domaćem kapitalu preostane teška zadaća da na novo osnivaju silna preduzeća“.⁵¹ Stoga je tražila da pri

Odjeljenje za Bosnu i Hercegovinu u Sarajevu Ispostavi sreza derventskog u Bos. Brodu, „Danica“ d. d. za kemijske proizvode u Bos. Brodu, brisanje stvarnog zatvora, br. 3579/T. I.–25, Sarajevo 24. 9. 1925).

⁵⁰ Naročito je davanje u zakup „D. D. za iskorištavanje drveta iz Teslića“ Prvoj jugoslavenskoj šumskoj industriji iz Zagreba izazvalo oštre reakcije. Pod pritiskom javnosti bosanskohercegovačke vlasti su uputile dopis Ministarskom savjetu Kraljevine SHS u kojem su iznijele da je izdavanje pod zakup domaćih „preduzeća bez znanja ove vlade, obilazeći naš domaći kapital (bosanski, op. a.)“ uzrokovao ogorčenje u narodu, a vladu izlagalo javnoj kritici. (ABH, FMTI, K–79, br. 3681/1925. Земаљска влада за Босну и Херцеговину господину Миленку Веснићу Предсједнику министарског савјета у Београду, Српска централна банка и др. Протест ради издавања у закуп Творнице за искористић. дрвета у Теслићу, бр. 4750/през., Сарајево 16. 5. 1920).

⁵¹ Kao što je jedno od najvećih preduzeća u Bosni i Hercegovini (D. D. za iskorištavanje drveta iz Teslića) dato u zakup zagrebačkom društvu bez znanja Zemaljske vlade, na isti način je bio ukinut sekvistar nad imovinom Parne pilane u Tesliću, Tvornice amonijak sode u Lukavcu i Parne pilane Una u Bosanskoj Dubici. Vlada je izražavala negodovanje što je sekvestracija Danice tvornice

nacionalizaciji sudjeluje „u prvom redu onaj faktor, koji poznaje prilike u zemlji temeljno“.⁵²

Banke iz susjedstva finansijski se jače angažiraju u Bosni i Hercegovini tokom kratkotrajne privredne krize u Kraljevini SHS (1923–1925), kada je bila velika oskudica kredita, i kada dolazi do koncentracije i fuzije finansijskog kapitala u zemlji. Tada su Prva hrvatska štedionica, a nešto kasnije (1927) i Hrvatska eskontna banka iz Zagreba, uspjele ovladati finansijskim tržištem u Bosni i Hercegovini.⁵³ Raspolažući velikom finansijskom moći, zagrebačke banke su pored Hrvatske finansirale (kreditirale) i dobar dio bosanskohercegovačke privrede.⁵⁴ Visoka cijena novca i velika mogućnost njegova plasmana privukle su u Bosnu i Hercegovinu i druge banke iz susjedstva.⁵⁵ Sve one direktno su djelovale na bosanskohercegovačkom finansijskom tržištu. Iako se broj banaka u odnosu na stanje prije ujedinjenja (54) skoro udvostručio (101), ipak,

petroleuma u Bosanskom Brodu i ugljenokopa Una u Lješljanima bilo predato Zemaljskoj upravi u Zagrebu, bez njena znanja. (ABH, FMТИ, К–79, br. 3681/1925. Земаљска влада за Босну и Херцеговину господину Миленку Веснићу Предсједнику министарског савјета у Београду, *Српска централна банка и др. Протест ради издавања у закуп Творнице за искоришћ. дрвета у Теслићу*, бр. 4750/през., Сарајево 16. 5. 1920).

⁵² АВН, FMТИ, К–79, бр. 3681/1925. Земаљска влада за Босну и Херцеговину господину Миленку Веснићу Предсједнику министарског савјета у Београду, *Српска централна банка и др. Протест ради издавања у закуп Творнице за искоришћ. дрвета у Теслићу*, бр. 4750/през., Сарајево 16. 5. 1920.

⁵³ АВН, FТОК, К–11, омот бр. 9. *Привредне прилике у Босни и Херцеговини*.

⁵⁴ Јачање новчаног тржишта у Босни, акција банака из Хрватске, *Преглед*, I, бр. 28, Сарајево 17. јула 1927, 6.

⁵⁵ Filijale u Sarajevu otvorile su Jadransko-podunavska banka (Beograd), Prva srpska zemljoradnička (Beograd), Zadružna gospodarska i Ljubljanska kreditna (Ljubljana), Slavenska (Zagreb) i Gostioničarska banka (Beograd). Bosanska i Agrarna i Komercijalna banka pak, prenijele su svoje centrale u Beograd, a filijale ostavile u Sarajevu. Poslovne jedinice u Sarajevu imale su još Narodna banka, Državna hipotekarna banka, Jugoslavenska udružena banka (Zagreb), Hrvatska poljodjelska banka (Zagreb) i Poštanska štedionica. (*Izvjestaj u privrednim prilikama u 1930*, 74).

njihov kapital nije dostigao ni polovinu predratnog iznosa. Dakle, sa osnivanjem novih banaka nije došlo do značajnijeg priliva kapitala, nego samo do brže cirkulacije i pojačanog rentabiliteta novca.⁵⁶

Proklamacijom slobodne trgovine i prometa u Kraljevini SHS 18. marta i 5. novembra 1919. godine faktički su izbrisane pokrajinske granice i uspostavljeno jedinstveno tržište u zemlji.⁵⁷ Ograničenja slobodnoj trgovini u izvjesnoj mjeri pravilo je Ministarstvo za ishranu i obnovu zemlje.⁵⁸ Ipak, novouspostavljeno jedinstveno jugoslavensko tržište bilo je znatno manje od ranijeg austrougarskog, ne samo po broju potrošača već i po kupovnoj snazi. Proglašenje slobodne trgovine u zemlji te neefikasnost nove vlasti čija je konsolidacija potrajala do kraja 1919. godine pojedinci su pokušavali iskoristiti da velikim mahom nastave sa zakulisnom trgovinom.⁵⁹ Prehrambena roba slobodno se prevozila širom zemlje, pa nije bilo potrebe da se krijumčari, ali pojedinci su nastavili da

⁵⁶ M. Marković, Bankarstvo Bosne i Hercegovine, 380.

⁵⁷ Ministarski savjet je pitanje unutarnje trgovine i saobraćaja rješio tako da je: „1. Trgovina (...) u Kraljevstvu Srba, Hrvata i Slovenaca u unutrašnjem prometu potpuno slobodna; 2. izuzimaju se samo monoplisani predmeti i oni za koje se donese naročita odluka Ministarskog saveta: so, petroleum, mineralna ulja, žigice, šećer, duvan i cigar papir; 3. prenos robe između pojedinih pokrajina potpuno je slobodan i pokrajinske uprave nisu vlasne činiti mu kakve otežice; 4. otpadaju sve dosadašnje centrale zaostale od bivše mađarske uprave, ograničenja kontigentiranja, raspoloženja robom ili fisikalna opterećenja, izdata od strane pokrajinskih uprava; 5. lična prava trgovanja određuje se posebnim zakonima pojedinih pokrajina, dok se isti ne izjednače; 6. izvoz robe preko demarkacione linije i u neutralne države uređuje se, do zaključenja mira, sa centralnog mesta, u interesu celine i prema pravilima koja važe za Centralnu upravu za promet pri Ministarstvu trgovine i industrije, a za neprijateljske države po odobrenju Ministarskog saveta“. (S. Đurović, *Državna intervencija u industriji*, 20).

⁵⁸ ABH, FTOK, K–2. *Zapisnik redovne XXVII plen. sjednice od 23. VI 1920. (sa priložima)*; Jaša Grgašević, *Trgovina Kraljevine SHS od 1919–1928. godine*, u: Joso Lakatoš, *Privredni almanah jugoslovenskog Lloydja*, Glava VI, Zagreb 1929, 2–3, *Zbornik zakona i naredaba za Bosnu i Hercegovinu*, Godina 1919, Sarajevo 1920, 195.

⁵⁹ Vlast i lihvarstvo, *Glas slobode*, IX, br. 59, Sarajevo 13. marta 1919, 2.

putuju u mjesta gdje je hrana bila jeftinija i da je dovoze u druge krajeve gdje su je prodovali znatno skuplje.⁶⁰ Stanovništvo je, pak, bilo izloženo na milost i nemilost švercerima i lihvarima.⁶¹ Kako bi olakšale snabdijevanje stanovništva i zaustavile rast cijena državne vlasti su tokom 1919. i 1920. godine donijele više zakona i uredbi.⁶² I pokrajinske vlasti Bosne i Hercegovine su u skladu sa intencijama državnih, preduzimale određene mjere protiv špekulanata.⁶³

Tržišne cijene varirale su često i nesrazmjerno zbog nestašice robe, nesređenih monetarnih i prometnih prilika, pa je suzbijanje skupoće administrativnim mjerama vlasti, prema nekim mišljenjima, bilo potpuni promašaj. Maksimalne cijene robi do ulaska u Kraljevinu SHS, na osnovu čl. 59 Naredbe o vršenju obrta iz 1909. godine, određivale su obrtne vlasti u Bosni i Hercegovini. U novoj državi nadležnost za određivanje cijena preuzele su policijske vlasti. Ova mjera izazvala je kod privrednih krugova trajno nezadovoljstvo, pa je pred kraj 1920. godine Odjeljenje za ishranu pozvalo

⁶⁰ Proglašenje slobodne trgovine u zemlji dalo je „impuls za momentano bujanje trgovine i poleta za trgovački život“. (Nepodobštine u slobodnoj trgovini, *Jugoslavenski Lloyd [Hrvatski Lloyd]*, XI, br. 27, Zagreb 2. travnja 1919, 5).

⁶¹ Glas siromašnih masa sarajevskih protiv gladi i skupoće, *Glas slobode*, X, br. 70, Sarajevo 1. aprila 1920, 1.

⁶² *Извештај о привредним приликама и раду Коморе у години 1925*, Сарајево 1926, 201–206; Закон о сузбијању скупоће пред Министарским саветом, *Привреда*, I, бр. 22, Сарајево 14. октобар 1920, 1.

⁶³ Radi zaštite i trgovaca i potrošača, bosanskohercegovačke vlasti izdale su posebnu naredbu po kojoj su trgovci za kupovinu i prodaju životnih namirnica morali dobiti posebnu dozvolu. Podređeni organi vlasti su shodno navedenoj naredbi imali obavezu stalnog nadzora nad radnjama koje su se bavile prodajom dotičnih artikala. Posebno su morali voditi računa da trgovci poštuju propise i zakone, naročito u dijelu koji se odnosio na visinu cijena i eventualnu lančanu trgovinu. Na svim artiklima u trgovačkim radnjama morala se postaviti vidljiva cijena. Prekršioци su upozoravani na stroge kazne ukoliko se ogluše o naredbu i ukoliko im se u magacinima nađe skrivene robe. I obično građanstvo je upozoravano na obavezu prijavljivanja organima vlasti trgovaca koji su neovlašteno dizali cijene ili skrivali robu. (Aprovizacija. Maksimalne cene za Sarajevo, *Glas slobode*, X, br. 3, Sarajevo 5. 1. 1920, 3).

Trgovačku komoru Bosne i Hercegovine da u što kraćem roku da mišljenje na koji način da se sastavi komisija koja bi ispitala visinu cijena za pojedine artikle. Komora se odazvala pozivu i u sporazumu sa interesentima dostavila zajednički prijedlog, u kojem je istakla da je slobodna trgovina najbolji regulator cijena. Administrativno uplitanje u privredno-ekonomske zakone, prema njenom mišljenju, stvaralo je zabunu u prirodnom toku trgovine i prijetilo da legalne trgovce potisne u stranu i „dovede one elemente na površinu, zbog kojih čitava naša trgovina a konzumenti posebice stradavaju“.⁶⁴ Uvažavajući te činjenice, tražila je da se nepodnošljivo stanje i žalbe trgovaca ublaže i predlagala da se uređujućem policijskom činovniku pri određivanju cijena pridodaju dva stručna lica, koje će Policijska direkcija izabrati sa spiska koji je komora predložila. Zastupala je stajalište da o cijenama daju mišljenje samo trgovci dotične vrste robe i da se policijskom činovniku, koji je izricao kazne radi pretjeranih cijena, dodaju dva trgovca iz dotične branše kao članovi, jer je iskustvo pokazalo da se najveći broj osuda izricao samo iz nepoznavanja prilika koje su samo trgovcima mogle biti poznate. Često puta su kažnjavani ispravni trgovci zbog pretjeranih cijena, a pri tome im vlasti nisu htjele priznati u kalkulaciju unijete fluktuacije vrijednosti valute i razne druge troškove. Nasuprot tome, kod policijskih presuda dobro su prolazili nesavjesni trgovci, koji su znali „adekvatno“ prezentirati netačne fakture. Dakle, pitanje skupoće iz naprijed iznijetog nije se moglo rješavati „nespretnim“ mjerama vlasti koje su izazivale osjetljiv pad cijena na tržištu.

Administrativne mjere o suzbijanju skupoće i nesavjesna špekulacija izazivali su kod privrednih krugova zabrinutost i opravdane tužbe, jer su kočile razvoj slobodne trgovine i prometa. Na raznim anketama kod nadležnih organa raspravljano je o mjerama koje su vlasti preduzimale, iznošeni pravi uzroci skupoće i pobijani prigovori, koji su se često čuli u javnosti, da skupoću

⁶⁴ *Извештај о привредним приликама у 1925*, 201–202.

stvaraju privredni krugovi.⁶⁵ Centralnoj vladi je prebacivano da je ona jedan od glavnih krivaca za poskupljenje, jer je svojim odlukama utjecala na rast cijena. Za primjer je navođeno da je u periodu od 1919. do 1922. godine željeznica u pet navrata povećala prijevozne takse i time značajno utjecala na rast cijena.⁶⁶ Neosnovanim je smatrano i vladino stajalište da svako „nadležstvo mora pokriti svoje troškove, svojim vlastitim prihodima, jer kao što je slučaj sa železnicom, i kako se dižu prevozne carine, tako i roba postaje skuplja. (...) Skupoća je problem, koji se ne rešava administrativnim putem, već samo razvijanje produkcije i potpomaganjem svega onoga, što utiče na napredak produkcije. Prema tome privrednici nisu krivi, što je skupoća velika već vlasti, koje udaraju velike dažbine“.⁶⁷ Traženo je da se privrednicima omogući slobodan rad i da se uklone uzroci koji su kočili privredu, poput devalvacije monete, nesređenosti saobraćajnih prilika, povećanje državnih nameta itd.⁶⁸

Načela slobodne trgovine proklamovana u dva navrata tokom 1919. godine nisu implementirana u potpunosti. Gotovo istovremeno sa proglašenjem slobodne trgovine država je stavila pod sekvestar⁶⁹

⁶⁵ *Извештај о привредним приликама у 1925*, 202–203.

⁶⁶ Cijena životnih namirnica u krajevima koji su bili bliže željezničkim prugama bile su znatno jeftinije nego u mjestima koja su bila udaljenija od pruga. (ABH, Fond: Inspekcija rada za oblast Sarajevsku [FIROS], K-1, dok. br. 31/96. *Izveštaj inspekcije rada za XVI. okrug u Sarajevui*, Sarajevo 15. januara 1922; *Prilog proučavanju izvoza i uvoza šumskih produkata u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca za god. 1919–1924–25*, Beograd 1926, LIII–LVI).

⁶⁷ S. Đurović, *Državna intervencija u industriji*, 77.

⁶⁸ *Извештај о привредним приликама у 1925*, 203.

⁶⁹ Sekvestracija je privremeno oduzimanje uprave nad cjelokupnom imovinom (tvornice, banke, zanatske radnje, trgovine itd.) ili nad jednim dijelom imovine osobi protiv koje se vodi sudski postupak, a imovina, čija je sudbina još neizvjesna, predaje se trećem licu (sekvestru) na čuvanje, koji sa imovinom postupa kao depozitar. Imovina se trećem licu predavala odlukom suda, organa uprave ili na osnovu sporazuma stranaka.

banke, osiguravajuća društva, industrijska preduzeća, zanatske i trgovačke radnje koje su bile u vlasništvu stranaca, što je izazvalo opći poremećaj u privredi i trgovini.⁷⁰ Poteškoće sa zaživljavanjem slobodne trgovine u zemlji bile su, dakle, djelimično i posljedica vladine prakse da novim uredbama umanju značaj prethodno donijetih ili da pojedini vladini ministri svojim aktima dezavuiraju njene odluke. Eklatantan primjer je uredba Ministarstva za ishranu i obnovu zemlje od 2. septembra 1920. godine, kojom je cjelokupna proizvodnja, raspodjela i prodaja robe Tvornice sode iz Lukavca, Željezare Zenica i Bosanskog dioničkog društva za elektrinu iz Jajca stavljena u njegovu nadležnost.

Odmah po stupanju na snagu uredba je proizvela nezadovoljstvo među „zainteresiranim“ privrednim krugovima. Ograničenja koje je uredba nametala ovim, slobodno rečeno, najvažnijim industrijskim preduzećima u Bosni i Hercegovini nisu se mogla uopće opravdati. Ratno iskustvo dokazalo je da ovakva

⁷⁰ Naredbom Ministra industrije od 5. 2. 1919. godine *Zakon o postupanju sa imovinom podanika država koje su u neprijateljstvu sa Srbijom* proširen je na teritorij cijele Kraljevine SHS. Sva preduzeća (fabrike, banke, trgovačke, industrijske i znatske radnje i radionice itd.) i imovinski objekti razne vrste (gotov novac, hartije od vrijednosti, razna novčana primanja i nepokretna imanja) na teritoriji cijele Kraljevine, koja su pripadala podanicima ili društvima i preduzećima neprijateljskih država, kao i preduzeća i imovinski objekti mješovitog karaktera, stavljeni su pod naročiti nadzor (seksvestar) i podvrgnuti likvidaciji. (ABH, FM TI, K-79, br. 3684/1925. Земаљска влада за Босну и Херцеговину III одељењу зем. владе Сарајево, *Надзирање имовине поданика непријат. држава. Губитак привилегија*, број: 98.8005/1919, Сарајево 14. маја 1919; *Zbornik zakona i naredaba za Bosnu i Hercegovinu. Godina 1919*, Sarajevo 1920, 73–74). Među nekim privrednim krugovima postupak sekvestracije okarakteriziran je kao „hajka da industrijska preduzeća stranih kapitalista što pre pregu u 'domaće ruke'. Taj proces oko prelaženja stranih preduzeća bilo u državne ruke bilo u ruke domaće buržoazije vrši se na takav način da će, na kraju krajeva, imati kao rezultat uništenje tih preduzeća. Jer cilj naše buržoazije nije podizanje produkcije, nego spekulacija i brzo bogaćenje. Danas se već sa sigurnošću može tvrditi da su sva industriska preduzeća u Bosni na putu propasti. Ni država, ni privatni kapitalisti nemaju ni volje ni sposobnosti da ta preduzeća održavaju i razvijaju“. (Konsolidovanje države u Bosni, *Глас слободе*, X, br. 53, Sarajevo 2. marta 1920, 1).

zakonska ograničenja donešena na privrednom polju nisu postizala svrhu, „koju su zakonoše imale u vidu, već nasuprot znala su uroditi često nemilim pojavama naročito nesolidnoj trgovini, od koje su baš najviše trpili oni, privredno slabiji elementi, koje je država mislila tim izvanrednim mjerama zaštititi“.⁷¹ Pomenutim mjerama vlasti su, po mišljenju Trgovačke komore Bosne i Hercegovine, pojedinim trgovcima omogućile da na kupca prebace postotak prodajne cijene robe, koji se prema uredbi morao doplatiti u korist invalidskog fonda.

Glavni preduvjet da se privredni život vrati u normalan kolosijek, prema mišljenju Komore, bio je normalizacija proizvodnje, koje bez slobodne trgovine nije moglo biti. Naglašavala je da se bez slobode industrijska proizvodnja nije mogla razvijati onako kako su to iziskivale potrebe privredne obnove zemlje, a bez rasta proizvodnje nije moglo doći ni do pojeftinjenja cijena, kako su to zahtijevali interesi širih potrošačkih masa. Centralna vlada je, prema njenom mišljenju, uvidjela tu ekonomsku istinu, kada je rješenjem iz novembra 1919. godine po drugi put proklamovala slobodnu trgovinu. Neobjašnjivim je, sa privrednog i sa gledišta interesa potrošača, smatrala odstupanje od slobodne trgovine koju je donijelo Ministarstvo za ishranu i obnovu zemlje.

Pokazalo se za kratko vrijeme da je uredba tvornicama nanijela ozbiljne štete i gubitak većine stranih mušterija, koji su zbog komplicirane procedure bili prisiljeni da kupovinu vrše na drugom mjestu.⁷² Umjesto da bosanskohercegovačke tvornice podmire domaće potrebe i izvoze robu u inostranstvo, bilo je obrnuto, uvozile su se velike količine sode, željeza i drugih artikala. Epilog takve

⁷¹ АВН, ФТОК, К–2. Трговачка и обртничка комора за Босну и Херцеговину Министарству исхране и обнове земље Београд, *Уредба Министарства исхране и обнове земље о продукцији, расподели и продаји производа фабрике у Лукавцу, Зеници и Јајцу*, бр. 2902, Сарајево 22. 11. 1920.

⁷² АВН, ФМТИ, К–98, док. бр. 1182/1927. *Извјештај за пословну год. 1918, 1919. и 1920. поднешене на XIX редовитој глав. скупштини*, Зеница 1922.

politike bila je obustava rada tvornica i otpuštanje radnika.⁷³ Zbog značaja koje su tvornice imale za cjelokupnu industriju, traženo je od nadležnih u Beogradu da storniraju spornu uredbu. Zahtjevu su se pridružile i brojne privredne organizacije i subjekti u zemlji, nakon čega je u februaru 1921. godine tvornicama dozvoljena slobodna trgovina i prodaja robe.⁷⁴

Kidanjem poslovnih i trgovačkih veza sa ranijim kupcima, te trgovinskih i izvoznih ograničenja, došlo je do zastoja u eksportu drvene građe u inostranstvo, najvažnijeg trgovačkog artikla Bosne i Hercegovine. U nedostatku izvoza, a nakon proklamovanja slobodne unutarnje trgovine i prometa, trgovci su građu nastojali prodati unutar zemlje. Najveći kupac u tom periodu bila je Srbija, gdje se zbog ratnih razaranja najviše gradilo. Međutim, „od proleća 1921. počele su se u Srbiji, Banatu i Bačkoj prodavati velike količine čehoslovačke robe, koja je uvijek nailazila na povoljniji prijem, jer se sastoji većinom iz smrčevog drveta. Stoga je prestao dotadašnji življi interese za naše daske, tim pre, što one po kvalitetu zaostaju iza čehoslovačkih produkata“.⁷⁵ U pograničnim krajevima, strana

⁷³ Željezara u Zenici krajem 1920. godine obustavila je proizvodnju i otpustila 400 radnika. (ASBK, FZZ, *Билансе од 1921–1924. год.*). Obustavu proizvodnje krajem 1920. izvršila je i Tvornica sode iz Lukavca, koja je tom prilikom otpustila 171 radnika. Da bi prevazišla navede teškoće, tražila je da joj se omogući: „1) Slobodna trgovina sodnih proizvoda u tuzemstvu i eksport u inozemstvo, oboje bez ikakvog opterećenja. 2) Obnova ugovora sa državom za dobavu za produkciju sode potrebitih sirovina ugljen, slana voda, so, vapnenac uz povoljne uvjete. 3) Minimalna tarifa prevoza, za sirovine i gotove produkte. 4) Od carine slobodan uvoz svijju materijala, koji se ne proizvode u tuzemstvu“. Jedino se pod ovim uvjetima prema njihovu mišljenju, mogla oduprijeti stranoj konkurenciji. (ABH, Fond: Inspekcija rada za Tuzlansku oblast (FIRTO), K–24, dok. br. 172).

⁷⁴ ABH, FMTI, K–43, dok. br. 7293/1923. Oesterreichische Solvay–Werke Betriebsgesellschaft m. b. H., Wein Ammoniaksoda–fabrik Lukavac Visoka zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu, Odjel za Obrt i trgovinu Sarajevo, Lukavac 24. 3. 1919; ABH, FIRTO, K–21, dok. br. 6/121. *Nota o tvornici amonične sode u Lukavcu.*

⁷⁵ ABH, Fond: „ŠIPAD“ – SOUR šumarstvo, prerada drveta i prometa (FŠIPAD). *Извештај Управног одбора за пословну 1920/21. годину, поднетог редовној*

konkurencija bila je naročito jaka. Ogrjevno drvo Vojvodina je uglavnom nabavljala iz Bosne i Hercegovine.⁷⁶

Kao glavna izvozna teritorija za drvo i njegove proizvode, Bosna i Hercegovina dala je karakteristiku cijelom poslijeratnom izvozu drveta iz Kraljevine SHS. Na tržišta na koja je do tada odlazilo samo bosanskohercegovačko drvo bilo je uvedeno drvo iz Srbije i Slavonije, zahvaljujući prevenstveno starim trgovačkim vezama, koje su postojale između pojedinih izvoznih preduzeća iz Sarajeva i inostranstva. Inače, izvoz građe zauzimao je najvažnije mjesto u bosanskohercegovačkoj vanjskoj trgovini.⁷⁷ Donosio je prosječno godišnje pola milijarde zdrave valute iz inostranstva i vršio znatan utjecaj na aktivnost trgovinske bilanse zemlje.⁷⁸ Drvena roba eksportovana je morem preko luka na Sušaku, Šibeniku, Splitu,

Главной скупштини Шумско-индустријског предузећа Добрљин-Дрвар а. д. од 29. јануара 1923.

⁷⁶ АВН, FТОК, К-3, омот бр. 8. *Zapisnik redovite XXXII Plenarne sjednice Trgovačke i obrtničke komore za Bosnu i Hercegovinu u Sarajevu. Održane dne 18, 19. i 20. oktobra 1923. u dvorani Komore u Sarajevu*; АВН, FТОК, К-4, омот бр. 2. *Zapisnik XXXIII. Redovne plenarne sjednice Trgovačke i obrtničke komore održane dne 1. aprila 1924. u prostorijama Trgovačke i obrtničke komore*; АВН, FMTI, К-75, док. бр. 2445/25. Трговачка и обртничка комора за Босну и Херцеговину Министарству трговине и индустрије Београд, *Извештај о раду конференције Комора и привредних организација одржана 1. и 15. маја 1925. у Сарајеву*, бр. 3149/25, Сарајево 17. јуна 1925; *Извештаји конзулата Кралјевине Срба, Хрвата и Словенаца о дрвној индустрији са кратким прегледом наше спољне трговине са шумским производима*, Београд 1928, 21.

⁷⁷ Lj. Kosier, *Jugoslovenska privreda*, 120–122.

⁷⁸ *Извештај о привредним приликама и раду Коморе у години 1931*, Сарајево 1932, 47. У свим босанскохерцеговачким пиланама 1928. године израђено је око 1,200.000 м³ дасака и тесане грађе, од чега је експортовано у иностранство око 800.000 м³, а остатак у Кралјевину SHS. Производња дрвета за ложење износила је око 500.000 м³, од чега је експортовано у иностранство 100.000 м³, а остатак у сусједне покрајине, нарочито у Вojvodinu и Србију. Само 800.000 м³ грађе по 600 динара за м³, осигуравало је прилив новчаних средстава од близу пола милијарде динара у иностраној валути. (АВН, FТОК, К-11, омот бр. 9. *Привредне прилике у Босни и Херцеговини*). Вриједност извезене робе на државном нивоу износила је 2.081,072.000 динара. (*Statistika izvoza i uvoza šumarskih proizvoda Kraljevine Jugoslavije (1926–1935)*, Београд 1937, 8).

Metkoviću i Gružu. Potom riječnim slivovima Drine i Save, te željezničkim putem preko Bosanskog Broda i Dobrljina.⁷⁹

Brisanjem unutarnjih granica i stvaranjem zajedničkog jugoslavenskog tržišta bili su djelimično otklonjeni problemi i stvorene pretpostavke za privredno povezivanje unutar Kraljevine SHS. Međutim, ozbiljnu prepreku u tome pričinjavao je slab i nefunkcionalan saobraćaj. Pored nedostatka vagona i lokomotiva, naročite probleme stvarale su slabe ili nikakve komunikacione veze između pojedinih dijelova zemlje. Kraljevina SHS naslijedila je željezničku mrežu, koja je bila višestruko raznolika, kako u organizaciji i namjeni za koju je građena, tako i po širini kolosijeka. Radilo se o heterogenoj željezničkoj mreži dužine oko 10.000 km, koja je bila organski nepovezana, kvalitativno i po kapacitetu raznolika i, što je bilo najvažnije, po pravcima za potrebe nove države potpuno nepodesna.⁸⁰ Dio željeznice bio je ratom uništen, dok su pojedine pruge koje su korištene na teritoriji ranije Austro-Ugarske monarhije usljed ratnih forsiranja toliko dotrajale, da je bila potrebna njihova hitna rekonstrukcija.

Bosanskohercegovačke saobraćajne veze do 1918. godine išle su uglavnom prema ekonomskim centrima Austrije i Mađarske. Glavno čvorište željezničkog transporta, Bosanski Brod nije bio

⁷⁹ ABH, FTOK, K-9, omot br. 3. *Izvjestaj sa centralnog zbora industrijskih korporacija Kraljevine S. H. S. u Beogradu od 29. do 30. novembra 1928.* Izvozne luke za bosansko drvo nisu mogle primiti svu robu, pa se zato često moralo čekati sa otpremom, što je značajno otežavalo izvoz. (Plenarna sjednica Trgovačke i obrtničke komore za Bosnu i Hercegovinu, *Južni Lloyd*, V, бр. 14, Capajevo 14. априла 1929, 3).

⁸⁰ Pokrajinske željezničke mreže bile su izgrađene prije ulaska u Kraljevinu SHS u skladu sa njihovim teritorijalnim i ranijim privrednim interesima i pravcima trgovinske razmjene. Glavni pokrajinski saobraćajni tokovi u novoj državi, dijametralno su se razlikovali od ranijih pravaca i bez rekonstrukcije i izgradnje novih pruga nije bilo moguće izvršiti njihovo povezivanje. (Momčilo Ivanović, *Građenje železnica od 1918. do 1941. godine i građevinska politika u tome periodu*, u: Grupa autora, *Sto godina železnica Jugoslavije*. Zbornik članaka povodom stogodišnjice železnica Jugoslavije, Beograd 1951, 129).

prirodno središte odakle su se najracionalnije mogle uspostaviti unutarnje i saobraćajne veze sa susjedima.⁸¹ O izgradnji i povezivanju Kraljevine SHS željeznicom državna vlada izrađivala je, počev od 1920. godine, više megalomanskih planova. Međutim, gradnja željezničke mreže nije vršena u skladu sa stvarnim potrebama zemlje, već prema trenutnim potrebama i zahtjevima partije na vlasti. Vlade su po svom nahođenju mijenjale željezničku politiku, pravile prijedloge, trasirale nove pravce i započinjale izgradnju novih pruga.⁸² Na jednoj od mnogobrojnih konferenciji, održanoj u Beogradu januara 1927, u povodu izrade novog plana, privredna delagacija Bosne i Hercegovine tražila je da se izgradi luka Ploče preko koje bi išao izvoz drva i uglja, željeznički spoj Metković–Ploče, pruga Beograd–Tuzla–Doboj, Doboj–Banja Luka, a također i krak Doboj–Sarajevo, te željeznički spoj Beograd–Sarajevo–Split. Tim spojem Sarajevo kao geografski centar zajedničke države trebao se spojiti i s istočnim i zapadnim dijelom zemlje. Konferencija je jednoglasno usvojila program koji je inkorporirao ove zahtjeve, predviđjela je izgradnju i opravku i drugih željezničkih pravaca u Bosni i Hercegovini. Međutim, vlada je pravce usvajala i napuštala, započinjala sa gradnjom novih pruga pa prekidalala, planove donosila a nije realizirala. Tako je i plan usvojen na konferenciji 1927. godine, kada je u pitanju Bosna i Hercegovina, ostao samo mrtvo slovo na papiru.⁸³ Saobraćajna izoliranost i neprohodnost ubrzo su pokazali svoje efekte.

Saobraćajno povezivanje sa susjednim pokrajinama išlo je, dakle, usporenim tempom. Do 1925. godine Bosna i Hercegovina ostala je potpuno izolirana od istočnih i sjevernih dijelova zemlje,

⁸¹ ABH, FТОK, K–4, omot br. 2. *Zapisnici XXXIII redovite plenarne sjednice od 1. IV 1924. god.*

⁸² M. Ivanović, *Građenje železnica od 1918. do 1941*, 131.

⁸³ ABH, FТОK, K–11, omot br. 11. *Privredne prilike u Bosni i Hercegovini*; M. Ivanović, *Građenje železnica od 1918. do 1941*, 135; Stjepan Lovrenović, *Ekonomska politika Jugoslavije*, Sarajevo 1956, 80).

što je otežavalo međusobnu razmjenu dobara sa susjedima, koji su bili upućeni jedni na druge.⁸⁴ Otvaranjem uske pruge Užice–Vardište 25. 1. 1925. godine, koja je kasnije preko Čačka, Lajkovca i Obrenovca povezana sa Beogradom, olakšana je trgovinska razmjena sa Srbijom.⁸⁵ Osim navedene željezničke veze, Bosna i Hercegovina nije dobila nijednu drugu saobraćajnicu od jačeg privrednog značaja.⁸⁶

Nepostojanje željezničke veze sa susjednim pokrajinama moglo se nadomjestiti cestovnim komunikacijama. Međutim, izgradnja puteva kao i željeznice bila je veoma skromna.⁸⁷ Preko

⁸⁴ Od silnih poslijeratnih planova do 1932. godine izgrađeno je u Bosni i Hercegovini samo 57,6 kilometara pruga uskog i 39,2 kilometara pruga normalnog kolosijeka. (Иван Оровић, Жељезничке пруге у Босни и Херцеговини, у: Група аутора, *Bosna i Hercegovina kao privredno područje*, Sarajevo 1938, 337–338). Dešavalo se da od Subotice do Sarajeva roba putuje 70–80 dana, iako su neke pošiljke dolazile i za 10 dana. (ABH, FTOK, K–4, omot br. 4. *Zapisnici XXXIII redovite plenarne sjednice od 1. IV 1924. god.*).

⁸⁵ ABH, FTOK, K–6, omot br. 1. *Izvještaj o radu komore za vrijeme od 4. oktobra do 1. marta 1925*; Dragiša Lapčević, *Iz bosanske privrede*, Sarajevo 1925, 5–6. Otvaranje pruge Užice–Vardište imalo je naročito utjecaja na rad ciglana u Bosni i Hercegovini, jer je omogućio izvoz većih količina cigle i crijepa u južnu Srbiju, gdje je građevinska djelatnost bila izraženija. (*Извештај о привредним приликама и раду коморе у 1925*, 62).

⁸⁶ ABH, FTOK, K–4, omot br. 2. *Zapisnici XXXIII redovite plenarne sjednice od 1. IV 1924. god.* Trgovačko–obrtnička komora Bosne i Hercegovine isticala je da je „jedno od naročitih važnih pitanja (...) pitanje našeg izvoza na more. Naša komora se ovim pitanjem nekoliko puta bavila i iznosila opširne predstavke o našim odnosnim potrebama. (...) naši interesi išli [su] uvijek samo za tim, da se s obzirom na to, što naše izvozne luke Gruž, Metković i Zelenika nijesu dovoljne, da se izgradnjom željezničke pruge od Metkovića do Ploča i izgradnjom spedicione luke u Pločama omogući što povoljniji izvoz kabaste robe, a naročito drveta i ugljena“.

⁸⁷ Država je u Bosni i Hercegovini od 1918. do 1929. godine izgradila svega 34 kilometra i 858 metara puta (dionica Trebinje–Lastva–Viluse). U isto vrijeme pod rukovodstvom Građevinske direkcije iz Sarajeva izgrađeno je 18 kilometara i 898 metara puta. Dakle, u navedenom periodu izgrađeno je ukupno 53 kilometra i 756 metara putne mreže. (Rajko Kušević, *Jugoslavija na tehničkom polju 1919–1929*, Zagreb 1930, 62).

rijeka, koje su bile nekadašnje državne granice (Drina i Sava), na stotine kilometara nije bilo mostova što je otežavalo međusobnu komunikaciju.⁸⁸ Izgradnjom tri mosta na rijeci Drini i to kod Bajine Bašte, Ljubovije i Zvornika, istočni dijelovi Bosne i Hercegovine povezani su cestovno sa Srbijom.⁸⁹ Pitanje izgradnje mosta preko Save i direktne putne veze sa susjednom Slavonijom ostalo je za neka druga vremena.⁹⁰ Saobraćajne veze sa susjedima ostvarivane su i plovidbom rijekom Savom. Riječni saobraćaj imao je posebnog značaja u eksportu šljive koja je izvožena preko luke u Brčkom.⁹¹

Neposredno iza ujedinjenja bio je prisutan potpuni zastoj u poštansko-telegrafsko- telefonskom saobraćaju (PTT) u Kraljevini SHS, čije funkcioniranje je bilo važna pretpostavka za obavljanje trgovine i bankarskih poslova u zemlji. Zbog čestih kašnjenja poštanskih paketa trgovci nisu uspjivali na vrijeme doći do svoje robe, koju su u više slučajeva unaprijed platiti. Odmah po formiranju Ministarstva pošte i telegrafa otpočelo se sa uspostavljanjem i otklanjanjem problema i izjednačavanjem šarolike PTT službe.⁹²

⁸⁸ АВН, FRKBiH, К-2. Одлука скупштине Радничке коморе за Босну и Херцеговину одржане 22. маја 1926. године у Сарајево о привредним приликама и потребама Босне и Херцеговине.

⁸⁹ R. Kušević, *Jugoslavija na tehničkom polju*, 79.

⁹⁰ *Izvještaj o privrednim prilikama i radu komore u godini 1930*, Sarajevo 1931, 40.

⁹¹ *Izvještaj o privrednim prilikama i radu komore u 1930*, 47; *Извештај о раду привредне конференције Дринске бановине 1930*, 21.

⁹² Provizornom podjelom od 16. marta 1919. godine Kraljevina SHS podijeljena je na devet PTT direkcija sa sjedištima u Beogradu, Zagrebu, Ljubljani, Splitu, Sarajevu, Cetinju, Velikom Bečkereku, Nišu i Skoplju. Krajem naredne (1920) direkcija iz Velikog Bečkereka preseljena je u Novi Sad, a pridodana joj je i srijemska županija, čije pošte su do tada pripadale direkciji u Zagrebu. Maja 1922. godine ukinuta je direkcija u Nišu, čije ustanove su većim dijelom pripojene direkciji u Beogradu, a manji dio Skoplju. Najzad radi uštede Ministarski savjet 1927. godine ukida direkcije u Beogradu, Cetinju i Splitu, i vrši praktičnu podjelu preostalih pet direkcija, uzimajući za osnov administrativnu podjelu zemlje na oblasti. Prema toj podjeli direkcija u Sarajevu obuhvatala je užičku, zetsku, dubrovačku, tuzlansku, sarajevsku, mostarsku, travničku i vrbasku oblast. Bihaćka

Donošenjem Pravilnika o vršenju poštanske službe u unutarnjem saobraćaju 15. 12. 1921, a koji je stupio na snagu 1. 3. 1923. godine, izvršeno je izjednačavanje PTT službe u zemlji.⁹³ Vremenom se PTT saobraćaj između Sarajeva i glavnih centara u zemlji ustalio, uspostavljene su poštanske veze i sa manjim mjestima u susjednim pokrajinama, što je privrednicima olakšalo poslovanje i trgovinu.⁹⁴

Unutrašnja i vanjskopolitička stabilizacija Kraljevine SHS završena je do 1924. godine, kada su stvorene pretpostavke za potpunom unutarnjom integracijom i bolji poslovni ambijent za strane investitore. U novouspostavljenim trgovačkim vezama Bosna i Hercegovina nudila je susjedima drvo, rude, so, duhan, voće i stoku. Radilo se dakle, uglavnom o sirovinama i polupreradevinama. Prerađivačke industrije Hrvatske, Slovenije i Vojvodine bile su razvijenije od bosanskohercegovačke, koja im nije mogla konkurisati na domaćem tržištu. Bosna i Hercegovina kao pasivno privredno područje, nije uspjela proizvesti dovoljno hrane za prehranu stanovništva, pa su i tvornice za njenu preradu slabije podizane. Njena mlinska industrija radila je uglavnom za domaće tržište, a prodaju vršila jedino na područje Crne Gore i Dalmacije.⁹⁵ Ni cijelo područje Bosne i Hercegovine nije snabdijevano od strane domaćih mlinova, već su sjeverni krajevi brašno nabavljali iz

oblast bila je pod nadležnošću direkcije iz Zagreba. (J. Lakatoš, *Privredni alamanah*, VII, 29).

⁹³ J. Lakatoš, *Privredni alamanah*, VII, 29–30.

⁹⁴ Godine 1925. uspostavljen je poštanski saobraćaj između Bosanske Gradiške i Okučana u zapadnoj Slavoniji. (*Извештај о привредним приликама и раду коморе у 1925*, 106). Počev od 1. maja 1928. godine upostavljena je i svakodnevna poštanska automobilska veza između Livna i Sinja u Dalmaciji. (*Извештај о привредним приликама и раду коморе у години 1928*, Sarajevo 1929, 113).

⁹⁵ Миливоје М. Савић, *Наша индустрија и знати. Њине основице, стање, односи, важност, путеви, прошлост и будућност*, Део I, Сарајево 1922, 125.

Vojvodine.⁹⁶ Jedno od rijetkih preduzeća koje je uspjelo osvojiti tržišta širom Kraljevine SHS bila je Sarajevska pivara, koja je preko svojih zastupništva prodaju vršila u cijeloj zemlji, pa je i u najudaljenijim mjestima konzumirano njeno pivo.⁹⁷

Produčje zapadnih jugoslavenskih pokrajina do 1918. godine pripadalo je austrougarskom kartelu gvožđa, u čijoj je interesnoj sferi bila i Srbija, a djelimično i Bugarska. Poslije ujedinjenja postalo je područje Kraljevine SHS mjesto borbe stranih željezara, koje su nastojale da tu prodaju svoje proizvode i da oslabe domaću industriju, kako bi u potpunosti ovladale tržištem na Balkanu. Usprkos svog prirodnog bogatstva Bosna i Hercegovina nije bila u stanju da im konkuriše, i to s jedne strane, jer je konzum u zemlji bio premali da bi mogao podržavati tvornice visokih sposobnosti kakve su bile Zenica i Vareš, a s druge strane, pak, što je kod nabavke važnih sirovina bila ovisna od inostranstva. U tom pogledu je industrija gvožđa najviše i trpila, jer u zemlji nije bilo ugljena podesnog za proizvodnju koksa, usljed čega je pogon visokih peći bio nesrazmjerno skup.⁹⁸ Produkciona moć željezare u Zenici iznosila je oko 60 % proizvodne sposobnosti svih željezara u

⁹⁶ Menadžment Sarajevskog paromlinana na valjke, žalio se 1925. godine kako bosanski „mlinovi ne mogu da konkurišu (...) vanjskim mlinovima, dok međutim ulazi žito i brašno iz Italije nesmetano k nama, te istiskuje naše vlastito žito i brašno iz Dalmacije, Crnogore i Hercegovine, te pod zaštitom jedne sasvim nerazložne finansijske politike potkopava našu vlastitu proizvodnju “. (ABH, FTOK, K-6, omot br. 1. *Zapisnici XXXV plenarne sjednice redovite od 20. III 1925*).

⁹⁷ Sarajevsko pivo odlikovano je raznim nagradama na izložbama u zemlji i inostranstvu, a posebno priznanje steklo je naslovom „Kraljevski dvorski dobavljač“. (Srđa Đokić, *Deset godina privrede Kraljevine Jugoslavije*, Sarajevo 1929, 128).

⁹⁸ ASBK, FŽZ, Akta 1921–1929. Редакција „Привредни преглед“ Београд, Зеница 12. августа 1924.

Kraljevini SHS.⁹⁹ Cjelokupna potrošnja valjanog gvožđa i čelika u zemlji, prema podacima o uvozu i evidencijama o potrošnji Komercijalnog biroa jugoslavenskih željezara iz 1929. godine, pri normalnoj konjunkturi kretala se oko 153.000 t. Od toga je iz inostranstva uvoženo 110.500 t (72 %), a 43.000 t (28 %) nabavljano od domaćih željezara. U domaćem udjelu učestovala je Zenička željezara sa 20.300 t (47 %), a ostale željezare sa 22.700 t (53 %).¹⁰⁰

Bosanskohercegovačko goveče, odgajano u teškim uvjetima, nakon ujedinjenja nije bilo predmet trgovine na evropskim stočnim tržištima, mada je ranije izvoz zauzimaao zapaženo mjesto u privrednom životu zemlje. Stočni fond je usljed bezobzirnog iskorištavanja tokom rata (1914-1918) bio značajno smanjen. Uropaštena je bila uglavnom plemenitija stoka, tako da je poslije rata ostala stoka manje vrijednosti. U odnosu na predratno stanje broj krupne stoke smanjen je za 36 %, a konja za 40–50 %, zbog čega je poslijeratna prodaja bila jako ograničena i vršena jedino u susjedstvu.¹⁰¹ Goveda i svinje su u neuhranjenom stanju eksportovane na područje Hrvatske (Zagreb, Karlovac, Otočac) i Vojvodine, gdje su tovljene i eksportovane u inostranstvo.¹⁰² Najviše ovaca prodavano je u Bačku, Banat i Slavoniju. Konji i sitna stoka (janjci, jarad i prasadi) prodavani su u Dalmaciju (Sinj, Knin, Split). Koze iz Hercegovine, pored Dalmacije, eksportovane su i na područje Crne Gore.¹⁰³ Uopće cjelokupna bosanskohercegovačka trgovina stokom u ovom periodu bila je potpuno neorganizirana.

⁹⁹ Željezara u Zenici posjedovala je tri Martinske peći kapaciteta od po 15 tona. Sa pogonom svih peći mogla je proizvesti 5.600 vagona željeza godišnje. (ASBK, FZZ, Akta 1921–1929. *Жељезара Зеница*, Зеница 8. новембра 1923).

¹⁰⁰ Uroš Lazović, Metalurgijska industrija, u: Grupa autora, *Bosna i Hercegovina kao privredno područje*, Sarajevo 1938, 313.

¹⁰¹ *Извештај о привредним приликама и раду коморе у 1925*, 110–111.

¹⁰² ABH, FTOK, K–11, omot br. 9. *Privredne prilike u Bosni i Hercegovini*.

¹⁰³ *Извештај о привредним приликама у 1928*, 29–33.

Trgovci marvom nisu direktno izvozili u inostranstvo, nego preko posrednika iz Dalmacije, Hrvatske, Slavonije, Južne Srbije i dr.¹⁰⁴ Od stočnih proizvoda najviše se izvozila koža. U prosjeku je eksportovano oko 40 vagona sirovih janjećih, ovčijih, jarećih, kozijih, telećih i govedih koža u vrijednosti oko 25 milona dinara.¹⁰⁵ Glavni kupac sirove kože bilo je inostranstvo, ali i tvornice iz Hrvatske i Slovenije.¹⁰⁶

Trgovinska razmjena sa susjedima za bosanskohercegovačku privredu nije bila od naročitog značaja, jer nije obuhvatala najvažnije trgovačke artikle. Jugoslavensko tržište nije bilo u mogućnosti da apsorbuje robu koju je proizvodila krupna industrija u Bosni i Hercegovini.¹⁰⁷ Primarno pitanje za opstanak i rad krupnih preduzeća drvne i hemijske industrije bio je izvoz u inostranstvo,

¹⁰⁴ *Izveštaj o privrednim prilikama u 1930*, 176.

¹⁰⁵ Iz Bosne i Hercegovine 1923. godine u zapadne dijelove Kraljevine SHS i inostranstvo otpremljeno je: 700.000 komada bravlje kože (28,000.000 dinara); goveđe 43.000 komada (13,000.000); lisice 40.000 komada (24,000.000); kune 10.000 kom. (15,000.000); zečeva 250.000 (5,000.000) i raznog krzna u vrijednosti od 1,000.000 dinara, sve u ukupnoj vrijednosti od 86,000.000 dinara. Također, izvezeno je 40 vagona vune u vrijednosti od 2,500.000 dinara. (ABH, FTOK, K-3, omot br. 12. *Produktivna moć Bosne i Hercegovine*).

¹⁰⁶ ABH, FMTI, K-16, dok. br. 4526/1922. *Industrija kože u Bosni i Hercegovini*.

¹⁰⁷ Primjera radi Bosansko d. d. za elektrinu iz Jajca, na domaćem tržištu moglo je prodati samo 5 % ferosilicija. Jedina fabrika celuloze u cijeloj državi bila je u Drvaru. Pri radu punim kapacitom proizvodila je 1.800 vagona celuloze. Sa 1/3 proizvodnje mogla je pokriti potrebe svih fabrika papira u Kraljevini SHS, i izvesti u inostranstvo još 1.000–1.200 vagona celuloze. Fabrika sode u Lukavcu, sa godišnjim kapacitetom od 2.400 vagona amonijak sode, 350 vagona ljutog natrona, 150 vagona kristalne sode i 120 vagona čistog bikarbonata, daleko je nadmašala potrebe Kraljevine SHS. Destilacija iz Teslića u Kraljevini SHS mogla je plasirati samo 10% svojih proizvoda. (ABH, FMTI, K-43, dok. br. 7293/1923; AJ-335-19-18. *Поглед на привредно стање у Босни и Херцеговини; Извјештај о привредним приликама и раду коморе у 1930*, 73; *Извјештај о привредним приликама и раду коморе у 1929*, 29, 33; J. Lakatoš; A. Despić, *Industrija Bosne i Hercegovine*, 138; Vladimir Njegovan, *Naša kemijska industrija, Nova Evropa*, Књ. X, Zagreb 1924, 440–441).

odnosno obnova trgovačkih veza sa ranijim stranim tržištima.¹⁰⁸ Radilo se uglavnom o susjedima Kraljevine SHS, prvenstveno Italiji, Austriji, Mađarskoj, Albaniji, ali i drugim evropskim zemljama (Čehoslovačka, Njemačka i dr).¹⁰⁹

Prve godine vanjske razmjene Bosne i Hercegovine, kao ustalom i Kraljevine SHS, bile su sasvim u znaku uvoza, koji je u početku bio nesrazmjerno veći od izvoza (29:6)!¹¹⁰ To je donekle i razumljivo, ako se ima u vidu da je zemlja izašla iz rata, da su industrijski kapaciteti bili zapušteni a proizvodnja zamrla i da su postojale velike potrebe za robom svih vrsta.¹¹¹ Intenzitet izvoza prvih godina poslije rata bio je slab i usljed raznih administrativnih mjera i visokih izvoznih carina koje su nametnule vlasti, poskupjele su robu da je teško mogla izdržati borbu sa konkurencijom na vanjskim tržištima.¹¹² Zato je trgovinska bilansa Kraljevine SHS u periodu od 1918. do 1923. godine bila stalno pasivna. Aktivnu

¹⁰⁸ ABH, FMTI, K-43, dok. br. 7293/1923; *Izveštaj o privrednim prilikama i radu komore u 1930*, 73.

¹⁰⁹ ABH, FTOK, K-2. *Zapisnik redovne XXVII plen. sjednice od 23. VI 1920. (sa prilogima)*; J. Grgašević, *Trgovina Kraljevine SHS, 2-3; Извештај о привредним преликама и раду коморе у 1925*, 108-115.

¹¹⁰ Lj. Kosier, *Jugoslovenska privreda*, 116.

¹¹¹ ABH, FTOK, K-11, omot br. 9. *Привредне прилике у Босни и Херцеговини*.

¹¹² Pouzdanih podataka o izvozu iz Bosne i Hercegovine poslije ujedinjenja nema, jer se u Kraljevini SHS nije vodila posebna statistika po pokrajinama. Ali se npr. po kretanju izvoza iz pojedinih dalmatinskih luka, može donekle dobiti slika poslijeratnog izvoza drveta. Godine 1921. izvezeno je preko Šibenika 561 vagon i Gruža nešto preko 7.000 vagona proizvoda od drveta, a 1913. godine npr. 53.675 vagona. Dakle, ako se uzme u obzir da je nešto građe 1921. godine prodano i unutar Kraljevine SHS, ipak, uočava se ogroman pad izvoza. O tome svjedoče i poslovni izvještaji najkрупnijih preduzeća drvne industrije, u kojima se navodi da su skladišta pilana bila pretrpana robom, a da su eksportovane samo manje količine građe koje su bile zastupljene u kompenzacionim ugovorima sa inostranstvom. (ABH, FŠIPAD. *Извештај Управног одбора за пословну 1920/21. годину, поднетог Редовној главној скупштини Шумско-индустријског предузећа Добрљин-Дрвар а. д. од 29. јануара 1923*; Joso Lakatoš, Aco Despić, *Industrija Bosne i Hercegovine*, Zagreb 1924, 17).

trgovinsku bilansu zemlja je postigla 1924. godine kada je izvoz premašio uvoz.¹¹³ Najviše uvoza u Bosni i Hercegovini otpadalo je na mašine i tehničke naprave, galanteriju, papir, staklo, poljoprivredne proizvode, odjeću, obuću, kahvu, sirovine (koks, vuna, pamuk), gas i drugu industrijsku robu.¹¹⁴ U izvozu pak, drvo, hemijski proizvodi, koža i šljive zauzimali su vodeće mjesto. Dakle, izvožene su uglavnom sirovine i polufabrikati, a uvožena industrijska i skupa luksuzna roba.¹¹⁵

Zaključak

Novouspostavljena jugoslavenska država objedinila je u svoje političke granice raznorodne privredne sisteme koje je pratila potpuno različita zakonska regulativa. Za njihovo ujednačavanje bila je potrebna politička volja, rad i finansijska sredstva. Međutim, umjesto da rade na harmonizaciji ekonomskog sistema, vodeći politički krugovi u državi bili su zaokupljeni borbom oko unutarnjeg uređenja zemlje. Jedni su tražili malo više samostalnosti, a drugi, vladajući krugovi, administrativnim i političkim mjerama jačali uspostavljeni centralizam u svim sferama života. Politička previranja i stalne političke krize u zemlji odbijali su strane investitore. Vlade su ostajale na vlasti kratko i nijedna do 1929. godine nije izradila jedinstven program privrednog razvoja sa važećom zakonskom regulativom i nadležnim ustanovama koje bi ga sprovodile i

¹¹³ Godine 1924. godine eksportovano je robe u vrijednosti od 9.538,774.342, a uvezeno 8.221,743.552 dinara. (Lj. Kosier, *Jugoslovenska privreda*, 116–118).

¹¹⁴ ABH, FTOK, K–2. *Zapisnik redovite XXVII Plenarne sjednice Trgovačke i obrtničke komore za Bosnu i Hercegovinu, održane dne 23. juna 1920. u dvorani Komore u Sarajevu*

¹¹⁵ Godine 1920. vrijednost izvoza jednog vagona kukuruza kretala se oko 40.000 kruna, dok je za vagon šećera ili neke druge skupocjene robe u inostranstvu izdvajano i do milion kruna. (Наше финансијалне прилике, *Bosanski Lloyd*, II, br. 50, Sarajevo 8. decembra 1920, 1).

finansijskim sredstvima podržale. Privrednu politiku su u skladu sa zahtjevima privrednika i pojedinim aktualnim problemima *ad hoc* provodile, primjenjujući palijativne mjere za rješavanje gorućih pitanja u zemlji.

Privredne veze koje je Bosna i Hercegovina imala do ulaska u Kraljevinu SHS bile su pokidane. Izgubljena su bila ogromna tržišta i prekinuti finansijski tokovi zemlje. Dodatne teškoće stvorila je nacionalizacija koja je pojačala nepovjerenje stranog finansijskog kapitala. Država, pak, nije bila u stanju da nadoknadi gubitak stranih kredita. Bosanskohercegovačka privreda ostala je oslonjena na privatni bankarski sektor, koji je raspolagao skromnim finansijskim sredstvima. Izlaz iz takve situacije tražio se u uspostavljanju privrednih veza sa neposrednim susjedima. Međutim, taj proces išao je sporo, jer je su ga morala pratiti određena zakonska rješenja, a i materijalna ulaganja. To se najbolje vidi na polju saobraćaja koji je bio žila kucavica cjelokupne privrede. Izgradnja saobraćajnica u svrhu povezivanja Bosne i Hercegovine sa susjedima bila je skromna. Brzo se pokazalo da je i tržište susjeda bilo malo i da nije bilo u stanju apsorbovati glavne izvozne artikle iz Bosne i Hercegovine.

Plasman ogromnih količina drveta, proizvoda hemijske industrije i viška voća mogao se ostvariti samo na stranim pijacama. Međutim, posljedica poslijeratnih nesređenih privrednih prilika osjetile su se naročito u vanjskotrgovačkoj-političkoj praksi, jer vlada nije imala sistemski organiziranu i dosljedno sprovedenu trgovinsku politiku. To je naročito bilo izraženo nekoliko prvih godina nakon ujedinjenja, kada su izvoznici postavljana razna ograničenja. Ugovorna politika vremenom se normalizovala, što je rezultiralo uspostavom mreže trgovinskih ugovora sa inostranstvom. Otvaranjem granica omogućen je plasman velikih količina robe, uglavnom sirovina i polufabrikata, iz Bosne i Hercegovine u inostranstvo, što je imalo velikog značaja na trgovinsku bilansu zemlje.

ECONOMIC TIES OF BOSNIA AND HERZEGOVINA AND ITS NEIGHBORS WITHIN THE KINGDOM OF SERBS, CROATS AND SLOVENES

Summary

The newly formed Yugoslav state incorporated within its political boundaries various economic systems, all of which inherited completely heterogeneous legislation. For their balancing a political will was needed, work and financial means. However, instead of working on harmonization of economic system, the mainstream political establishment in the state was preoccupied with internal struggle concerning the organization of the country. One side was pleading for more autonomy, while the others, those circles in power, utilized both administrative and political measures to strengthen the statism in all aspect of life. Political turmoil and constant political crisis in the country turned away the foreign investors. Governments were incumbent for short periods of time, and not a single one until 1929 was able to foment a unique program of economic development together with legislature and competent institutions to carry it out, plus the financial means to support it. According to the demands of businessmen and certain real-time issues the economic policy would be ad hoc implemented, by the means of palliative measures for those burning issues in the country.

Economic ties that Bosnia and Herzegovina had prior to its entrance to the Kingdom of SHS were torn. Vast markets were lost and financial flows were severed for the country. Additional difficulties were created by nationalization which emboldened the lack of trust among the foreign financing capital. The state, on the other hand, had no power to compensate the losses for not having the foreign credit lines. The economy of Bosnia and Herzegovina leaned on the private banking sector, which, in turn, had on disposal

mediocre financial means. The way out was to establish the economic ties with direct neighbours. Nevertheless, that process was time consuming, because it called for certain legislative adjustments as well as assets. It is best depicted in the realm of traffic that was the lifeblood of overall economy. Building of traffic routes for the purpose of connecting Bosnia and Herzegovina with neighbours was miniscule. It was quickly proved that even the market of its neighbours was tiny and it could not absorb the main exporting goods of Bosnia and Herzegovina.

Placement of enormous quantities of timber, chemical industry goods, and surplus of fruit could be made on the foreign trade markets only. However, the ramifications of postwar unresolved economic situation were most evident in the field of foreign trading practice, since the government did not have the systematically organized and trade policy which would be sustained to the letter. During the first years since the unifications it was most evident, at the times when a number of limitations were specified to exporters. By the time, the contracted policies have been normalized, and it resulted in founding the network of trade agreements with foreign countries. Opening of the borders enabled the placement of varieties of goods, mainly raw material and intermediate products, from Bosnia and Herzegovina to foreign countries, which was of immense importance for trade balance of the country.

UDK 94

ISSN 2303-7539

**DRUŠTVO HISTORIČARA TUZLANSKOG KANTONA
ODSJEK ZA HISTORIJU FILOZOFSKOG FAKULTETA
UNIVERZITETA U TUZLI**

HISTORIJSKA MISAO HISTORICAL THOUGHT

3

HISTORIJSKA MISAO, GOD. III, BR. 3, 1-470, TUZLA, 2017.